

**Dr. LIVIU-MARIUS HAROSA**

**BUNURILE  
TEMPORALE ALE  
BISERICII**  
**- Regimul juridic al bunurilor  
aparținând Bisericii –**

**Universul Juridic  
București  
-2011-**

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2011, S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin  
S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul  
scris al S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI  
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA ȘI  
ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL  
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României  
HAROSA, LIVIU-MARIUS

**Bunurile temporale ale bisericii : regimul juridic al  
bunurilor aparținând bisericii / Liviu-Marius Harosa. -**

București : Universul Juridic, 2011. -

2 vol.

ISBN 978-973-127-517-8

Vol. 1. - 2011. - Bibliogr. - ISBN 978-973-127-471-3

348.42(498)

348.7(498)

**REDACTIE:** tel./fax: **021.314.93.13**

tel.: **0732.320.665**

e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

**DEPARTAMENTUL** telefon: **021.314.93.15; 0726.990.184**

**DISTRIBUȚIE:** tel./fax: **021.314.93.16**

e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

**[www.universuljuridic.ro](http://www.universuljuridic.ro)**

**COMENZI ON-LINE,  
CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%**

## Abrevieri

- AA – Decr. *Apostolicam actuositatem*, 18 nov. 1965 (AAS 59 [1966] 837-864)
- AAS *adde* – *Acta Apostolicae Sedis, Commentarium officiale.*
- Adh. – Adhortatio
- AG – Decretul Papal *Ad gentes*, 7 dec. 1965 (AAS 58 [1966] 947-990)
- alin. – alineatul/alineatele
- Ap. – Apostolic
- AP – Motu proprio pp. Paulus VI, *Ad pasendum*, 15 aug. 1972 (AAS 64[1972] 534-540)
- APD – Revista „Archives de philosophie du droit”
- apud.* – citat după
- art. – articolul/articolele
- AUB – Analele Universității București
- Basilic. – Basilicale
- BIDR – Bulletino de l’Istituto di Diritto Romano
- B.O. – Buletinul Ortodox
- B. Of. – „Buletinul Oficial”, Partea I
- BGB – Deutsches burgerliches Gesetzbuch (Codul civil german)
- Cass – Curtea de Casație Franceză
- C. Ap. – Curte de Apel
- C. civ. – Cod civil
- N. C. civ. – Noul Cod civil (Legea nr. 287/2009)
- C. civ. – Codul civil francez (italian) (Quebec)
- fr. (it.) (Q.) – Codul civil francez (italian) (Quebec)
- C. fam. – Codul familiei
- C. pr. civ. – Codul de procedura civilă
- CD – Decretul *Christus Dominus*, 28 oct. 1965 (AAS 58 [1966] 673-696)
- CEI – Conferința Episcopală Italiană
- CI – Comisia Pontificală de Interpretare (*Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos.*)
- CIC – Codul de drept canonic (*Codex Iuris Canonici*)
- CCEO – Codul de Canonic al Bisericii Orientale (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*)

CICS	– Pontificium Consilium Instrumentis Communicationis Socialis Praepositum
CIP	– Pontificia Commissio a Iustitia et Pace ( <i>Comisia Pontificală pentru Justiție și Pace</i> )
CIV	– Pontificia Commissio Decretis Concilii Vaticani II interpretandis ( <i>Comisia Pontificală de interpretare a Decretelor Conciliului Vatican II</i> )
Ch	– The Law Reports.Chancery (London 1.1881 ff.; citate prin an, volum, pagină)
Cass. fr. (it.)	– Curtea de Casație Franceză (Italiană)
Cod. Iust.	– Codex Iustiniani
c/can.	– canon
cf.	– a se compara cu
col. civ.	– colegiul civil
compl.	– completat
Cod.	– Codex
Cas. I., (II)	– Curtea de Casație și Justiție din România, secția I, a- II-a.
CJS	– Curtea Supremă de Justiție
Dalloz	– „Le Dalloz. Recueil”
dec.	– decizia
dec. civ.	– decizia civilă
D./Decr.	– Decret
D. L.	– Decret-Lege
Decl.	– Declarație
DH	– Decl. <i>Dignitatis humanae</i> , 7 dec. 1965 (AAS 58 [1966] 929- 946)
Dig.	– Digestae Iustiniani
DPME	– Sacra Congregatio pro Episcopis, <i>Directorium de pastoralis ministerio Episcoporum</i> , 22 febr. 1973.
Dreptul	– Revista „Dreptul”
DV	– Constituția Dogmatică <i>Dei Verbum</i> , 18 nov. 1965 (AAS 58 [1966] 817-835)
ed.	– ediție
Ed.	– Editură
ex.	– de exemplu
e.g.	– exempli gratia
etc.	– etcaetera
ES I	– Paulus PP VI, motu proprio, <i>Ecclesiae Sanctae</i> , 6 aug. 1966 (AAS 58 [1966] 757-787)
ES II	– Paulus PP VI, Adhortatio Apostolica <i>Evangelica testificatio</i> , 29 iunie 1971 (AAS 63 [1971] 497-526)
fr.	– francez

g.	– german
GS	– Constituția Pastorală <i>Gaudium et Spes</i> , 7 dec. 1966 (AAS 58 [1966] 1025-1115).
H.G.	– Hotărârea Guvernului României
HCM	– Hotărârea Consiliului de Miniștri
<i>ibidem</i>	– în același loc
<i>idem</i>	– același autor
<i>infra</i>	– mai jos
it.	– italian
Instit.	– Institutiones
ÎCCJ	– Înalta Curte de Casație și Justiție
Jud.	– Judecătoria
Juridica	– Revista „Juridica”
Just.	– Justinian
JCP	– „Juris-classeur periodique. ed. Generale. Le semanine juridique” (jurisprudență franceză)
<i>loc. cit.</i>	– locul citat
LGDJ	– Librairie Generale de Droit et de Jurisprudence
LG	– Constituția Conciliară <i>Lumen Gentium</i> , 21 nov.1964 (AAS 57[1965] 5-75)
<i>m.p.</i>	– <i>Motu proprio</i> (Cuvântul propriu)
mod.	– modificat
M. Of.	– „Monitorul Oficial al României”, Partea I
Mon. Eccl	– Monitorul Ecleziastic
Noul Cod civil	– N.C. civ.
Nov.	– Novela
n. a.	– nota autorului
n. n.	– nota noastră (a autorului)
NSRR	– Pius PP. XI, <i>Normae Sacrae Romanae Rotae Tribunalis</i> , 29 iun. 1934 (AAS 26 [1934] 449-491)
nr.	– numărul
O.G.	– Ordonanța Guvernului
O.U.G.	– Ordonanța de urgență a Guvernului
<i>op. cit.</i>	– opera citată
p./pp.	– pagina/paginile
par./§	– paragraful/paragrafele
<i>passim</i>	– diverse locuri
pct.	– punctul/punctele
P.B.	– Ioan Paul P.P.II, Constituția Apostolică <i>Pastor Bonus</i> , Romana Curia 28 iun 1988, (AAS 80 [1988] 841-912)
PC	– Decretul apostolic <i>Perfecta caritatis</i> , 28 oct. 1965 (AAS 58 [1966] 283-286)

PCCICAI	– Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando ( <i>Comisia Pontificală pentru interpretarea autentică a Codului de drept Canonic</i> )
PCCICOR	– Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo ( <i>Comisia Pontificală pentru aplicarea Codului de Drept Canonic în Dreptul Oriental</i> )
PR	– Pandectele Române
PUF	– Presses Universitaires de France
RH	– Ioan Paul PP. II, Enc. <i>Redemptor hominis</i> , 4 mar. 1979 (AAS 71 [1979] 257-324)
RTDCiv.	– Revue trimestrielle de droit civil
RDCan.	– Revue de Droit Canonique
REDC	– Revista Espanola de Derecho Canonico
RRJ	– Revista Română de Jurisprudență
RRDP	– Revista Română de Drept Privat
SCJ	– Revista „Studii și cercetări juridice”
SC	– Const. <i>Sacrosanctum Concilium</i> , 4 dec. 1963 (AAS 56 [1964]97-138)
SCConc	– Sacra Congregatio Concilii (usque ad 31-XII-1967)
SCEO	– Sacra Congregatio pro Ecclesia Orientali (usque ad 31-XII- 1967)
SCPF	– Sacra Congregatio de Propaganda Fide (usque ad 31-XII-1967)
SGECC	– Study Group on an European Civil Code
SDO	– Paulus PP VI, motu proprio <i>Sacrum diaconatus ordinem</i> , 18 iunie 1967 (AAS 59 [1967] 697-704)
SDR	– Revista „Studii de drept românesc”
sent. civ.	– sentință civilă
s.n.	– sublinierea noastră
SRRD	– Deciziile Sfintei Rote Romane, <i>Sacrae Romanae Rotae Decisiones seu Sententiae</i> .
SU	– Secțiunile Unite ale Curții Supreme de Justiție
SUBB	– Studia Universitatis Babes-Bolyai. Seria Jurisprudentia.
s. civ.	– secția civilă
Sint. at.	– Sintagma Ateniană
<i>supra</i>	– mai sus
ș.a.	– și alții (altele)
ș.a.m.d.	– și așa mai departe
t.	– tomul
TGI	– Tribunal de grande instance (jurisprudență franceză)
T. reg.	– Tribunalul regional

---

TS	- Tribunalul Suprem.
urm.	- următoarele
UTET	- Unione Tipografico – Editrice Torinese
V <sup>o</sup>	- verbo (la cuvântul)
vol.	- volumul
WLR	- The Weekly Law Reports (conținând deciziile House of Lords, the Privy Council, the Supreme Court of Judicature, Assize Courts; London 1.1953 ff.; citate prin an, volum, pagină)
Zeup	- Zeitschrift für europäisches Privatrecht (München 1.1993 ff.; citată prin an și pagină)

## Prefață

Astăzi, când știința juridică românească se află într-o indiscutabilă revigorare, în acord cu realitățile și trebuințele vieții sociale, lucrarea domnului Liviu-Marius HAROSA este rezultatul unui demers științific de subliniată valoare. Autorul face parte din categoria acelor cercetători, tot mai numeroși în ultima vreme, aparținând tinerei generații de juriști, care se particularizează prin calități intelectuale, tenacitate, perseverență și pasiune în dobândirea unei pregătiri profesionale ce face posibilă acumularea de învățatură așezată pe fundamente teoretice și practice dintre cele mai solide. Așa se explică faptul că această lucrare are o valoare științifică deosebită, fiind rezultatul pasiunii creatoare și adânc productive a autorului său. Numai o asemenea pasiune se poate obiectiva cu generozitate în creație; pasiunea sterilă este viciu, înflăcărare gratuită care poate exalta, dar nu produce; în schimb, adevărata pasiune este semnalul unei relații trainice și armonioase cu realitatea, făcând posibilă obiectivarea deplină în rezultate și creația perenă. Fiind un cercetător adevărat și pasionat, domnul Liviu-Marius Harosa și-a dat seama că numai în munca sa prezentă și în eforturile sale viitoare se află promisiunea răsplătitoare a opere, care apreciem că este posibilă; lucrarea de față este dovada că această promisiune are asigurate toate premisele pentru a se transforma în certitudine, în realitate simțită și trăită cu modestie, dar și cu bucurie și cu încredere în propriile calități intelectuale și profesionale. De altfel, autorul a produs suficiente dovezi că posedă o cultură juridică de calitate, fiind un cercetător deja cunoscut în doctrină prin densitatea și bogăția ideatică a studiilor și a celorlalte lucrări realizate și publicate. De asemenea, este cadru didactic universitar și avocat de succes, cu largă deschidere profesională și certe perspective de dezvoltare. De altfel, aceste calități am avut prilejul să le decelăm cu mulți ani în urmă, autorul fiind o vreme cel mai apropiat colaborator al meu, respectiv asistent la disciplina drept civil – drepturi reale și obligații – al cărui titular sunt de peste trei decenii.

Volumul pe care îl prefațăm este primul dintr-o lucrare mai vastă pe care autorul și-a propus s-o realizeze, inedită în spațiul doctrinei de specialitate din țara noastră; inedită prin tematica și problematica juridică puse în discuție, care până de curând au constituit preocupări ce se înscriau exclusiv în sfera doctrinei teologice, fiind obiect de analiză la disciplina „Drept canonic”, predată numai în învățământul teologic și adeseori de suprafățâ; inedită, prin aceea că abordează regimul juridic al bunurilor aparținând cultelor religioase care, până în prezent, s-a analizat doar specializat

și separat pe fiecare cult în parte. Or, autorul, în lucrarea sa, supune unei temeinice și cuprinzătoare analize regimul juridic al bunurilor temporale ale Bisericii Ortodoxe Române și, deopotrivă, ale Bisericii Catolice, autointitulată ca fiind „Universală”.

În condițiile noilor realități din țara noastră, lucrarea este de mare interes pentru teoria juridică și practica dreptului, în care includem în primul rând înfăptuirea justiției. Elaborată la confluența a doi termeni, pe de-o parte, dreptul civil al statului și, pe de o altă parte, dreptul canonic și bisericesc, lucrarea constituie o analiză temeinică, problematizată, incitantă, argumentată și deosebit de utilă a raporturilor care există între dreptul civil și dreptul bisericesc, cu referire specială la regimul juridic al bunurilor temporale. Autorul ajunge la concluzia că, indiferent de concepția teologică asupra bunurilor temporale pe care o împărtășim unii și alții, dreptul bisericesc este de cele mai multe ori aplicabil. Așa se face că are loc un proces interesant de canonizare a normelor civile, care se bazează și se explică pe principiul subsidiarității.

Volumul este foarte bine și logic structurat în trei titluri, fiecare alcătuit din capitole.

Titlul I este consacrat înainte de toate noțiunii de „bunuri temporale” în raport cu bunurile eterne și de transcendență. De asemenea, sunt explicate aspectele imuabile și generale ale dreptului canonic a căror cunoaștere este imperios necesară pentru a putea înțelege, mai ales în ceea ce-i privește pe cei neavizați în spațiul discursului teologic, regimul juridic al bunurilor temporale ale Bisericii; astfel, este înfățișat tabloul general al concepțiilor despre bunurile temporale potrivit textelor Sfintei Scripturi (Vechiul Testament și Noul Testament), cât și în lucrările Sfinților Părinți ai Bisericii Creștine. Nu mai puțin interesant este capitolul consacrat punerii în discuție a dreptului Bisericii de a avea bunuri temporale; în acest context, este expus cu claritate locul pe care Biserica îl ocupă în ansamblul instituțiilor în care este structurată organizarea societății umane în contemporaneitate, prin relevarea componentei sale juridice și vizibile, la care se adaugă latura harismatic-spirituală. Așa cum am afirmat mai sus, în aceeași ordine de idei, cu titlu introductiv și general, autorul formulează răspunsuri clare referitoare la locul pe care îl ocupă dreptul bisericesc în sistemul general al dreptului și raporturile în care se află cu dreptul laic, subliniind independența dreptului propriu al Bisericii de a-și apropria bunuri temporale, precum și consecințele ce rezultă în mod necesar în urma acestei calificări. Raportate exclusiv la legislația statală în vigoare în țara noastră, interpretate într-o cheie strict pozitivistă și etatistă, se afirmă că normele canonice fac parte integrantă din dreptul intern prin autorizarea cu valoare de împuternicire pe care legislatorul laic o acordă Bisericii de a elabora și pune în vigoare statute, coduri și alte obiectivări ale normelor canonice. Acest

prim titlu se încheie cu istoricul comunităților creștine și al personalității lor juridice, al mijloacelor de dobândire a patrimoniului bisericesc și al modului în care bunurile temporale erau administrate sau puteau fi înstrăinate.

Titlul al II-lea cuprinde o analiză reluată în detaliu și cuprinzătoare a conceptului juridico-teologic de „bunuri temporale”, trăsăturile caracteristice și clasificarea lor în sens larg în dreptul bisericesc ortodox și în cel catolic; principala clasificare este în bunuri sacre și bunuri comune. O parte consistentă a acestui titlu este formată din capitolul în care este tratată problematica vastă, complexă și stufoasă a persoanelor juridice, mai ales din structura instituțională a Bisericii Catolice, dar și a celei Ortodoxe, în calitatea lor de titulari de bunuri temporale. Cunoașterea diversității persoanelor juridice și morale, a universalităților de bunuri cu personalitate juridică proprie, a persoanelor publice și private din Biserică și a modului lor de înființare, organizare, funcționare și încetare este esențială și necesară pentru înțelegerea regimului juridic al bunurilor bisericești. Este de subliniat și contribuția teoretică referitoare la fundamentul personalității juridice a acestor structuri din Biserică. Titlul se încheie cu stabilirea apartenenței bunurilor temporale la diferitele categorii de persoane juridice din Biserică, fapt care determină și specificul regimului juridic al bunurilor ecleziastice.

Titlul al III-lea și ultimul are peste 250 de pagini și constă într-o abordare largă, în detaliu și clară, a regimului juridic propriu-zis al bunurilor temporale ale Bisericii, respectiv dobândirea bunurilor temporale în reglementarea actuală, voințele pioase, fundațiile în dreptul canonic, administrarea și înstrăinarea acestor bunuri. Dintre modurile de dobândire a bunurilor temporale rețin atenția mai ales: contribuțiile credincioșilor, spontane sau, după caz, impuse; prescripția achizitivă; succesiunea *ab intestat* și cea testamentară și, nu în ultimul rând, veniturile obținute din activitățile lucrative cu privire la care Biserica are dreptul de monopol. În acest context, sunt de remarcat analizele desfășurate în legătură cu necesitatea bunei-credințe pentru a uzucapa, condiție ce trebuie să fie prezentă, potrivit dreptului canonic, pe toată durata termenului de prescripție, inclusiv cele privitoare la canonizarea legii civile în această materie; interesantă ni se pare și afirmația motivată în sensul că, în dreptul canonic, buna-credință poate fi denaturată de existența păcatului.

Una dintre cele mai interesante analize este aceea referitoare la dobândirea bunurilor temporale prin succesiune, atât în spațiul Bisericii Catolice, cât și în cel al Bisericii Ortodoxe. Așa, de pildă, potrivit Statutului Bisericii Ortodoxe Române, eparhiile sunt singurele moștenitoare legale ale ierarhilor, cu înlăturarea tuturor moștenitorilor legali prevăzuți de legea civilă statală; mai mult, în cazul existenței unui testament, eparhia are o rezervă succesorală de jumătate din averea lui *decujus*; nu este ignorată nici pro-

blema succesiunii anormale a Bisericii la bunurile din masa succesorală lăsată de călugări.

Un interesant discurs are autorul în legătură cu liberalitățile ca mod de dobândire de valori patrimoniale de către Biserica Catolică, prin voințele pioase și fundațiile pioase. Astfel, în cazul voințelor pioase, după decelarea cauzelor liberalităților, sunt descifrate mecanismele juridice ale celor două importante acte de liberalitate, respectiv donația pentru cauză de moarte și testamentul pios. Deosebit de bine este descifrată și problematica juridică a fundațiilor pioase și a formelor pe care le pot îmbrăca: fundațiile pioase autonome și fundațiile pioase neautonome; primele au personalitate juridică, iar celelalte sunt simple universalități de drept, care se prezintă ca fiind un complex de bunuri temporale integrate în patrimoniul divizibil al unei persoane juridice preexistente. Tot în legătură cu calificarea juridică a fundației pioase non-autonome, autorul le compară cu alte cunoscute concepte și instituții juridice, pentru a conchide totuși că ele sunt instituții *sui-generis*, proprii doar dreptului canonic al Bisericii Catolice. Nu este ignorată nici problema fundațiilor, asociațiilor cu caracter religios și a altor structuri prin care se dobândesc și se administrează averi în cadrul Bisericii Ortodoxe Române.

Un capitol special este destinat regimului juridic al administrării și înstrăinării bunurilor temporale. Astfel, în ceea ce privește administrarea, se face distincție între: administrarea supremă, administrare mediată sau intermediară și administrarea directă a bunului; este prezentată similitudinea instituțională a celor două biserici și sunt relevate competențele organismelor bisericești în realitatea diferitelor feluri de administrare. Un loc important îl ocupă abordările legate de regulile speciale ale dreptului canonic aplicabile înstrăinării bunurilor temporale în Biserica Ortodoxă și în Biserica Catolică, determinându-se incidența legislației statale în ceea ce privește circulația acestor bunuri și limitele sale.

Lucrarea se încheie cu un capitol în care se circumscrie cadrul legal general al regimului juridic al bunurilor în textele noului Cod Civil și se relevă modul în care acestea pot determina eventuale modificări în materia dobândirii și circulației bunurilor temporale ale Bisericii.

Prezentarea în sinteză a conținutului ideatic al acestei lucrări ne induce la constatarea că fiecare aspect al temei cercetate este tratat proporțional cu importanța sa teoretică și practică. Autorul a pus în discuție toate problemele legate de acest subiect, prezentând în detaliu discuțiile și părerile doctrinare, precum și realitățile practice care s-au conturat în legătură cu regimul juridic al bunurilor temporale ale celor două Biserici – Ortodoxă și Catolică. Analiza este creatoare și contributivă. Astfel, în legătură cu majoritatea aspectelor încă nelămurite sau controversate, își exprimă propriul punct de vedere, fundamentat pe argumente de cele mai

multe ori convingătoare. Originalitatea rezultatului la care ajunge în discursul său științific este evidentă și de necontestat.

Impresionează, de asemenea, bogăția și temeinicia informării și documentării bibliografice. Autorul a consultat direct și nemijlocit un număr impresionant de lucrări din doctrina juridică și din cea teologică (tratate, cursuri, monografii, articole, studii, note, coduri canonice, dicționare, cărți generale de cult, culegeri de jurisprudență etc.). Unele dintre lucrări nu se găsesc în așezămintele laice sau bisericesti din țara noastră. De aceea, autorul a făcut mai multe vizite și chiar stagii de documentare la Biblioteca Apostolică și la Arhivele Vaticanului, precum și în alte instituții de cultură laice sau bisericesti din străinătate, cum sunt cele din Franța și Austria. Lista bibliografică și notele de trimitere numeroase, bogate și relevante, constituie dovezi în acest sens.

Lucrarea este bine scrisă. Frumusețea exprimării, bogăția limbajului, formulările clare, într-o limbă română elegantă, nuanțată, bogată și adaptată vocabularului juridic și celui teologic, cursivitatea textului, demonstrația logică impecabilă sunt calități la înălțimea valorii ideatice a acestei lucrări, unică prin tema și conținutul său în doctrina de specialitate din țara noastră. La acestea se adaugă rigoarea științifică a autorului, capacitatea de a valoriza, articula și sistematiza ideile, logica și persuasiunea argumentării.

În concluzie, apreciem că ne găsim în prezența unei lucrări științifice de subliniată valoare, în care este analizat temeinic și contributiv, în manieră monografică și pentru prima dată în țara noastră, regimul juridic al bunurilor temporale care aparțin celor două mari biserici creștine: Biserica Ortodoxă și Biserica Catolică. Această realizare îl consacră pe autor ca un cercetător de forță și certă perspectivă în domeniul dreptului. În mod sigur, este cel mai serios și competent specialist de la noi în abordarea științifică a acestui subiect. De aceea, cu plăcere și întreaga noastră răspundere, recomandăm lucrarea tuturor celor interesați de problematica juridică a bunurilor bisericesti: juriști, practicieni, teologi, studenți, cercetători și cadre didactice din domeniul științelor juridice sau al teologiei. Nu ne îndoim că va fi o lucrare căutată, consultată și apreciată de cei care sunt corecți și de bună-credință, constituind o deschidere pentru noi cercetări în acest domeniu, prea puțin explorat până astăzi.

Cluj-Napoca,  
1 septembrie 2010

Prof. univ. dr. LIVIU POP

# Prolegomene

**1. Considerații liminare.** De ce o asemenea lucrare? Într-o societate care se proclamă laică, o lucrare despre bunurile Bisericii din perspectivă strict pozitivistă ar însemna încătușarea expunerii în limitele dreptului civil, cu referiri la principiile generale ale societății în care Biserica, la fel ca și orice alt cult, viețuiește. Toate regulile de drept sunt emanate de la Stat, acesta poate sau nu să desființeze și să permită înființarea de noi culte, și le reglementează în mod direct prin intermediul dreptului. Dreptul este considerat, în mod abstract, ca măsura echilibrului (justul roman) între persoane în sânul unei societăți oarecare, iar dacă acea societate parvine la o autonomie sau la o autarhie completă, în sensul că a ajuns să posede toate elementele materiale și spirituale pentru a-și fi sieși suficientă, atunci sistemul de drept care o caracterizează atinge cel mai înalt grad de densitate. Acesta este, în mod tradițional, cazul Statului și al Bisericii, fiecare entitate fiind calificată din acest punct de vedere ca fiind „o societate perfectă”<sup>1</sup>.

Cu toate acestea, „perioada actuală poate fi calificată ca o reîntoarcere la interogațiile asupra sacrului, chiar și în drept. Într-un mod mai general, se recunoaște că dreptul, obiect și modalitate a cunoașterii, nu este numai o știință; este de asemenea o credință la care, e adevărat, nu aderă toți sau nu o îmbrățișează cu același grad de convingere. Dar ceea ce se desprinde deja este purtătorul unui anumit mesaj, născut din dialogul întreținut de foarte multă vreme dintre cel ce credea în drept și cel care nu credea. Nimic nu este surprinzător, deoarece dreptul se caută pe sine întotdeauna prin tot ce în același timp îl inaugurează și îl califică: divinitatea, sacralitatea, natura, rațiunea, timpul... Există în orice credință o reîntoarcere și un pelerinaj la sursele luminii și ale vieții”<sup>2</sup>.

Demersul nostru încearcă abordarea tematicii bunurilor Bisericii și din perspectiva dreptului canonic, o ramură pe nedrept marginalizată și ignorată în sistemul nostru juridic, atât din cauza influenței sistemului privat

---

<sup>1</sup> A se vedea: A. Sériaux, *Droit canonique*, PUF, Paris, 1996, p. 1; D. Drăghicescu, *Droit, morale et religion*, în „Archives de Philosophie du droit et du Sociologie juridique”, Cahier double, nr. 1-2/1932, Recueil Sirey, Paris, 1932, pp. 229-245. Pentru critica noțiunii de *societas perfecta* în dreptul canonic, a se vedea *infra*, nr. 57.

<sup>2</sup> Fr. Terré, *Introduction générale au droit*, 5<sup>ème</sup> ed., Dalloz, Paris, 2000, pp. 10 și 11; a se vedea, de asemenea, pentru detalii, și A. Sabeta, *Ritorno del sacro e nuovo bisogno de esperienza religiosa: un fenomeno contemporaneo tra segno di speranza e ambiguità* în Collana di Pastorale Universitaria, „Per un nuovo umanesimo in Europa – atti del simposio europeo „Università e Chiesa”, a cura di L. Leuzzi e G.P. Milano, Vicariato di Roma, Pastorale Universitaria, Ed. Cantagalli, Vatican, 2005, pp. 14-21.

francez, cu accente anti-clericaliste, cât și ca o consecință a hiatusului produs în societate de ateismul doctrinar exhibat de comunism patruzeci și cinci de ani. Această marginalizare a religiei, în general, și a dreptului bisericesc, în special, a dus și la ignorarea regulilor specifice pe care le respectă regimul juridic al bunurilor aparținând Bisericii.

Asaltul Statului asupra patrimoniului Bisericii nu este nou. În epoca modernă, reliefând comparația pe care Mirabeau, în discursurile sale, o făcea între Biserică și Marină, susținând că, la fel ca și Marina, Biserica este o parte a statului și că nu are alte proprietăți în afară de cea statală – Statul francez a edictat Legea din 9 decembrie 1905, privind separația cultelor – astfel încât Statul francez nu recunoaște niciun cult. În Franța, Biserica nu deține prin ea însăși proprietăți, neputând deci exercita acest drept decât prin intermediul asociațiilor de fideli denumite culturale și ulterior diocezane<sup>1</sup>.

Între izvoarele legislației actuale canonice asupra bunurilor trebuie amintită și scrisoarea papei Benedict al XV-lea din 19 martie 1919<sup>2</sup> către Cardinalul János Csernoch, Arhiepiscopul de Esztergom, prin care, într-un mod energic, era respinsă tentativa unor prelați maghiari care, în condițiile oferite de dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar și apariția regimului comunist din Ungaria, doreau să declare toate bunurile ecleziastice ca fiind proprietatea tuturor catolicilor din țară, cu consecința liberei dispunerii de aceste bunuri<sup>3</sup>.

Mai trebuie amintită și crunta prigoană comunistă asupra Bisericii Romano-Catolice<sup>4</sup> și a Bisericii Ortodoxe Române<sup>5</sup>, precum și desființarea abuzivă a Bisericii Române Unite cu Roma<sup>6</sup>, toate cu repercusiuni directe și

<sup>1</sup> A se vedea R. Naz, în R. Naz, C. De Clerq, C. Lefebvre, F. Claeys Bouuaert, E. Jombart, A. Dumas, A. Molién, *Traité de Droit Canonique*, t. 7, *Prescription, La propriété ecclésiastique, Successions*, 2<sup>ème</sup> éd., Ed. Letouzey et Ané, Paris, 1965, p. 368.

<sup>2</sup> AAS 11 (1919) pp. 122 și 123.

<sup>3</sup> A se vedea P. Erdő, *Chiesa e beni temporali: Principi fondamentali del Magistero del Concilio Vaticano II*, în *Studi Giuridici*, nr. L, *I beni temporali della Chiesa*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1999, p. 23.

<sup>4</sup> A se vedea, pentru detalii, M. Jozsef, *Raportul dintre Biserica Romano-Catolică și Statul Român între anii 1948-1951*, în „*Culte și Statul în România. Colocviul Internațional desfășurat la Cluj-Napoca în zilele de 10-11 mai 2002*”, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2003, pp. 91-99.

<sup>5</sup> A se vedea: I. V. Leb, *Biserica Ortodoxă Română într-o epocă istorică nouă*, în „*Culte și Statul în România. Colocviul Internațional desfășurat la Cluj-Napoca în zilele de 10-11 mai 2002*”, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2003, pp. 36-54; R. Preda, *O perspectivă ortodoxă asupra relației Biserică-Stat. 9 teze*, în „*Culte și Statul în România. Colocviul Internațional desfășurat la Cluj-Napoca în zilele de 10-11 mai 2002*”, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2003, pp. 65-77.

<sup>6</sup> A se vedea I. Furtună, *Raportul dintre Biserici și Statul Român – o perspectivă greco-catolică*, în „*Culte și Statul în România. Colocviul internațional desfășurat la Cluj-Napoca în zilele de 10-11 mai 2002*”, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2003, pp. 100-104.

grave asupra averilor bisericești, pentru a ne convinge, dacă mai era nevoie, de consecințele nerespectării echilibrului dintre societatea-Stat și societatea-Biserică.

Având în vedere vastitatea temei propuse, ne vom limita discursul la excavarea câtorva repere referitoare la regimul juridic al bunurilor temporale ale Bisericii Ortodoxe Române, Bisericii Romano-Catolice și ale Bisericii Române Unite cu Roma (Biserica Greco-Catolică), precum și la principiile fundamentale, perene, ale dreptului canonic legate de obiectul studiului nostru, patrimoniul bisericilor, urmând ca tomul II să trateze exhaustiv toate actele normative post-decembriste având ca obiect reconstituirea dreptului de proprietate asupra bunurilor aparținând cultelor religioase.

Menționăm că prezenta lucrare are la bază teza de doctorat susținută public în data de 9 noiembrie 2007 la Facultatea de Drept a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, în fața unei onorate comisii formate din prof. univ. dr. Liviu Pop, conducătorul de doctorat, fost decan al Facultății de Drept din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, prof. univ. dr. Paul Vasilescu, decanul Facultății de Drept din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, conf. univ. dr. Flavius-Antonius Baias, decanul Facultății de Drept din cadrul Universității București, prof. univ. dr. Radu I. Motica, decanul Facultății de Drept și Științe Administrative din cadrul Universității de Vest Timișoara și Pr. prof. univ. dr. Ioan Chirilă, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, și care a fost completată cu doctrina, jurisprudența și legislația de până la data de 15 iulie 2010, orice modificare legislativă ulterioară putând valida sau invalida o parte dintre concluziile autorului.

Ulterior, am mai intervenit în textul monografiei, aflate atunci sub tipar, cu comentariile pe marginea amendamentelor aduse Statutului pentru Organizarea și Funcționarea Bisericii Ortodoxe Române de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin aprobarea lor în ședința de lucru din 17 februarie 2011. Până la momentul apariției acestei cărți modificările nu fuseseră aprobate de Guvernul României și publicate în Monitorul Oficial al României.

Mulțumesc pe această cale conducătorului doctoratului meu, prof. univ. dr. Liviu Pop, pentru grija și prețuirea cu care mi-a ghidat pașii, precum și decanului dr. Flavius Baias, pentru atenția și sugestiile necesare soluționării unor delicate probleme juridice apărute în lucrare.

**2. Scop, timp – atribute ale bunurilor și ale Bisericii.** Din acest dual punct de vedere (al scopului și al timpului), orice societate are nevoie de mijloace materiale și spirituale pentru a funcționa<sup>1</sup> și fiecare societate tinde

---

<sup>1</sup> Pentru întâlnirea dreptului și a religiei pe tărâmul moralei, a se vedea D. Drăghicescu, *op. cit.*, pp. 229-231.

spre un scop propriu: binele comun, care poate fi definit ca ansamblul condițiilor necesare pentru ca toți și fiecare dintre membrii corpului social să parvină la plenitudinea dezvoltării lor personale<sup>1</sup>. Aceste condiții sunt imanente în societatea dată, fiind inextricabil legate de binele comun intrinsec, dar, pe de altă parte, ele sunt subordonate altor condiții cu un caracter transcendent: binele comun extrinsec<sup>2</sup>. Prin extrapolare, se ajunge la binele comun suprem și de nedepășit al oricărui univers social: Dumnezeu, care este, în același timp, binele comun extrinsec și intrinsec al umanității și al fiecărui om<sup>3</sup>. Dar dreptul, din acest punct de vedere, nu este altceva decât ansamblul reperelor care, respectate de actorii sociali, permit societății care îi cuprinde să evolueze spre perfecțiunea sa intrinsecă, și anume binele comun.

În aceste coordonate stabilite prin dreptul divin, cel natural și prin Sfânta Revelație, se găsește dreptul canonic, care funcționează ca un vector al societății numite Biserică spre finalitățile ei supreme: mântuirea sufletelor și comuniunea cu binele comun, adică cu Dumnezeu. Ca toate societățile umane, societatea creștină se înscrie în limitele lumii noastre terestre, dar scopul său final este de ordin supranatural, mântuirea sufletelor fiind legea supremă. Dacă dreptul canonic reglementează viața lumească a credincioșilor, o face numai pentru a îi conduce pe calea Înălțării, în Viața de Apoi. Vom regăsi de-a lungul paginilor lucrării această dublă exigență, care funcționează câteodată prin generarea unor tensiuni uriașe. Această exigență creează în fapt originalitatea dreptului canonic.

După cum vom vedea de-a lungul demersului nostru, Biserica are o natură duală, dumnezeiască și umană. Biserica nu funcționează „pentru a căuta gloria pe această lume, ci pentru a aduce în lume, prin exemplul ei, umilința și abnegația”<sup>4</sup>. Biserica are două laturi: una umană, terestră, și una supranaturală, celestă, așa încât și bunurile de care ea se servește fac parte dintr-o dublă categorie – bunuri supranaturale, care servesc scopurilor extra-mundane ale Bisericii<sup>5</sup>, și bunuri supuse legilor fizice pământești și vremelniciei, bunuri temporale.

Atributul „temporal” nu va însemna în această lucrare ceva perisabil în accepțiunea dată de dreptul privat, ci este intrinsec legat de activitatea pământească a Bisericii.

---

<sup>1</sup> A se vedea: A. Sériaux, *op. cit.*, pp. 1 și 2; J. L. Gutiérrez, *Estudios sobre la organización jerárquica de la Iglesia*, Pampeluna, 1987, p. 67 și urm.

<sup>2</sup> A se vedea: J. L. Gutiérrez, *op. cit.*, p. 68; H. Seidl, *Metafísica e realismo*, Lateran University Press, Roma, 2007, pp. 149-153.

<sup>3</sup> *Idem.*

<sup>4</sup> *Lumen Gentium* 8. Pentru comentarii, a se vedea P. Erdö, *op. cit.*, pp. 23 și 24.

<sup>5</sup> A se vedea *infra*, Excurs.

La fel ca și în dreptul civil, conceptul de bun are la bază noțiunea de *lucru*. Termenul de lucru, în sens larg, are drept caracteristică esențială faptul că reprezintă un mijloc pentru obținerea unui rezultat, iar sub acest aspect totul este reductibil la noțiunea de lucru, cu excepția persoanelor, care nu pot fi instrument pentru alte scopuri. Calificând astfel bunurile temporale ca lucruri care se manifestă în planul dreptului, se poate decela natura instrumentală a acestora din urmă, în serviciul scopurilor supra-naturale ale Bisericii. Menirea vieții exterioare bisericesti constă în săvârșirea serviciului divin după riturile prescrise, din răspândirea învățaturii creștine, din respectarea ordinii ierarhice și din realizarea și urmărirea operelor de caritate.

Calitatea de bun temporal al Bisericii ține atât de accepțiunea strictă a termenului (bun ce aparține persoanelor juridice și morale din Biserică<sup>1</sup>), cât și prin calificarea scopului, destinației sale. Bunurile temporale servesc Bisericii în mod indirect pentru atingerea finalității ei ultime, salvarea sufletelor și comuniunea cu Dumnezeu. Vom urmări conceptul de „scop” de-a lungul excursiei noastre intelectuale, pentru a decela cât mai bine rolul bunurilor în viața materială și spirituală a Bisericii.

**3. Plan.** Pentru înțelegerea deplină a demersului nostru, vom prezenta în Capitolul I al lucrării concepțiile teologice asupra bunurilor, așa cum sunt ele privite în Sfânta Scriptură și în scrierile patristice. Apoi, vom analiza în Capitolul II locul pe care îl ocupă Biserica și dreptul canonic în sistemul laic de drept și, prin extensie, aplicabilitatea normelor emise de Biserică în viața juridică a Cetății.

Dreptul canonic este un drept al istoriei, al continuității și al imanenței. În istoria sa bimilenară, Biserica a cunoscut controverse dogmatice și conflicte care au antrenat separarea comunității creștine, a trecut prin crize grave care au slăbit-o, eșuând totodată în a o distruge. Dar, niciodată Biserica nu a cunoscut o „revoluție”, adică dreptul ei, spre deosebire de toate sistemele de drept laice, nu a cunoscut bulversarea totală. Dreptul canonic își preia forța din textele sacre și prin aceasta fundamentele sale sunt imuabile. În dezvoltarea sa s-a adaptat în anumite privințe transformărilor din Cetate, prin urmare, a cunoscut schimbări care însă nu au atins esențialul. Nu putem trata dreptul canonic fără a face o sondare constantă a istoriei, deoarece unele dintre soluțiile oferite de el de-a lungul timpului au fost asumate de dreptul laic; în foarte multe dintre discuțiile asupra instituțiilor prezentate în această lucrare vom face referiri la dezvoltarea

---

<sup>1</sup> Pentru diferența terminologică și de substanță creată de dreptul canonic catolic asupra persoanelor juridice și persoanelor morale din Biserică, a se vedea *infra*, nr. 57.

lor, astfel încât partea propriu-zisă, de istoric, cuprinsă de Capitolul III este limitată la câteva considerații necesare.

După prezentarea și clasificarea bunurilor temporale în bunuri ecleziastice, bunuri ecleziale, bunuri sacre și prețioase, fiecare cu regimul juridic distinct, Titlul II al lucrării va cuprinde și va trata o problemă esențială în înțelegerea regimului juridic al bunurilor bisericesti – persoanele juridice în Biserică în calitatea lor de titulare a bunurilor temporale. Deși pare exterioară ideii monografiei, tocmai diversitatea și noutatea, pentru cititorul neavizat cu dreptul canonic, ale persoanelor juridice și morale, ale universalităților de persoane și ale universalităților de bunuri cu personalitate juridică distinctă (noțiune exotică teoriei clasice a dreptului român), persoanele publice și private în Biserică, precum și modalitatea particulară de funcționare și de stingere dau un sens normelor care se referă la bunuri. Pe de altă parte, este capitală apartenența bunurilor de persoane juridice publice sau private din Biserică, pentru a putea demara o discuție despre bunuri ecleziastice și regimul lor.

Titlul III va cuprinde regimul juridic propriu-zis al bunurilor temporale; modalitățile de dobândire, dintre care se evidențiază normele cu totul speciale utilizate de dreptul bisericesc în materia prescripției achizitive (analizarea bunei-credințe în dreptul canonic) și în sfera succesiunilor (succesiunea anomală a Bisericii la bunurile din masa succesorală a ierarhilor și călugărilor); cauzele pioase, unde vom analiza voințele pioase (Capitolul VII) și fundațiile pioase (Capitolul VIII), unde scopul supranatural joacă un rol fundamental.

Capitolul IX va cuprinde administrarea și înstrăinarea bunurilor temporale, normele guvernatoare fiind diferite substanțial de cele ale dreptului privat, în timp ce Capitolul X va cuprinde prezentarea tematicii bunurilor temporale ale Bisericii în contextul creat de viitoarea intrare în vigoare a Noului Cod civil român.

Din două motive am fost nevoiți să renunțăm la a cuprinde în tomul de față discuțiile referitoare la legislația, doctrina și jurisprudența actuală având ca obiect retrocedările bunurilor ce au aparținut Bisericii – primul dintre ele este acela al depășirii cadrului normal al unei monografii, problema cerându-se a fi tratată cu acribie, demersul nostru devenind prea vast, iar cel de-al doilea motiv derivă din primul.

Considerăm că această lucrare este un început, și, după prezentarea principiilor generale, fundamentale și perene ce guvernează regimul bunurilor temporale, va urma o altă lucrare ce va trata inclusiv fluctuațiile patrimoniului Bisericilor în epoca post-decembristă, situație tranzitorie prin forța lucrurilor.

# TITLUL I

---

## CAPITOLUL I

### Excurs asupra bunurilor temporale în Sfânta Scriptură, în tradiția apostolică și în scrierile sfinților părinți

#### § 1. Cărarea spre Mântuire

**4. Abordare teologică** Din punctul de vedere al concepțiilor teologice, sfera *bunurilor*<sup>1</sup> cuprinde tot ceea ce este idoneu și necesar (sub aspectul de bun) pentru creșterea și dezvoltarea spirituală a omului<sup>2</sup>.

„Lumea, adică Universul văzut al formelor materiale și Universul nevăzut al spiritelor pure, este expresia bunătății lui Dumnezeu. Ea a fost creată pentru ca să se bucure de bunătatea Dumnezeiască. Ființa ei, dată de lucrurile care o alcătuiesc, de la primul mineral până la înger, e o ființă împărțășită. Viața tuturor făpturilor participă la bucuria lui Dumnezeu după gradul de ființă pe care îl au și după capacitatea cu care a fost înzestrată fiecare. Acest grad de ființă și această capacitate de participare e principiul ierarhiei după care e constituită lumea creaturală. Omul ocupă în această ierarhie un loc central. Prin trup, aparține lumii fizice, prin suflet aparține lumii spirituale. În marele cosmos, e un microcosmos, cum îl numește învățatul teolog al Bisericii noastre Ioan Damaschin”<sup>3</sup>.

Referindu-ne la spiritul omului și la ceea ce se înțelege ca aparținând ne-materialului, „bunurilor spirituale și imanente”, este necesar a înțelege ce reprezintă credința și relația omului cu Dumnezeu în misiunea lor de a ne re-adece la mântuire.

---

<sup>1</sup> Despre discuții referitoare la definiția bunurilor în dreptul canonic, precum și despre clasificarea în bunuri spirituale și temporale, a se vedea *infra*, Cap. IV, § 2, nr. 44 și urm.

<sup>2</sup> A se vedea, pentru o viziune conexă teologiei clasice: G. W. Leibniz, *Eseuri de teodicee*, Ed. Polirom, Iași, 1997, pp. 126-189; V. de Paolis, *I beni temporali della Chiesa*, ed. a 2-a, Edizioni Dehoniane Bologna, 2001, p. 241.

<sup>3</sup> N. Crainic, *Ortodoxie și etnocrație*, Ed. Cugetarea, București, 1937, pp. 54-56, *apud*. A. Boca, *Cărarea Împărăției*, ed. III-a, Ed. Sfinței Episcopii Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 2002, pp. 131 și 132.

Ieromonahul A. Boca<sup>1</sup> preciza: „Prin urmare, cei ce stăm sub semnul crucii [...] urmăm calea mântuirii în obștea Bisericii văzute sau luptătoare... Biserica de pe Pământ se numește luptătoare, pentru că aici, înșiși din obște au purtat o întreită luptă, care ține o viață întreagă: lupta cu ei înșiși, cu patimile contra firii, cu lumea indiferentă și necredincioasă. [...] Iar Biserica din Ceruri se numește biruitoare, fiindcă este alcătuită din obștea bunilor biruitori mucenici, a sfinților slujitori...”.

„De la început e bine să plecăm cu câteva lucruri știute, și anume: că toți oamenii, fără deosebire, suntem în aceeași vreme și fiii oamenilor și fiii lui Dumnezeu<sup>2</sup>. Adică, după trup suntem făpturi pământești, iar după duh suntem făpturi cerești, care însă petrecem vremelnice în corturi<sup>3</sup> pământești. De la Dumnezeu ieșim, petrecem pe pământ o vreme și iarăși la Dumnezeu ne-ntoarcem. Fericit cine se-ntoarce și ajunge iar Acasă, rotunjind ocolul. Aceasta e cărarea. Numai că unii nu se mai întorc...”<sup>4</sup>.

După cum se arată în doctrina teologică, Cărarea spre mântuire și spre Dumnezeu se realizează numai atunci când omul conștientizează că trebuie să coboare de pe falsul pedestal al cunoașterii nemijlocite și senzoriale, și să înțeleagă că el, ființa sa zidită după chip, este adevărata culme pe care trebuie să o transforme într-o cărare dreaptă pentru mergerea lui Iisus prin lume<sup>5</sup>. „Atunci se întoarce din oboseala mărșăluirii prin contractualitatea și deductivitatea epistemelor, de altfel logice datorită rațiunilor divine din creație care le determină acest aspect unitar și curgător, în liniștirea îndreptării pe Calea-Hristos”<sup>6</sup>. Întotdeauna, în structurile corelativ-științifice ale creației există un limes, o limită invincibilă prin transcendere, pe când în Hristos vedem unitatea logosică a creației și nelimitatul dinamic etern divin. Prin urmare, orice început al mersului spiritual trebuie să se realizeze prin cadrele speranței creștine care extinde prin om dinamismul veșniciei în creație, atunci nici moartea nu este o limită, ci o deschidere a Ușii-Christos<sup>7</sup>.

Așadar, mișcarea spirituală începe să fie o mișcare continuă ascendentă numai atunci când omul se eliberează de planul „satisfacerilor mate-

<sup>1</sup> A. Boca, *op. cit.*, pp. 17 și 18; a se vedea, de asemenea, Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri pentru Talasie*, trad. D. Stăniloae, Întrebarea 63, în *Filocalia*, ed. I-a, vol. 3, Sibiu, 1948, p. 364.

<sup>2</sup> Ioan 1, 12-13. Vezi, pentru citate, *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod. Versiune diortosită după Septuaginta, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.

<sup>3</sup> 2 Corinteni 5, 1.

<sup>4</sup> A. Boca, *op. cit.*, p. 13.

<sup>5</sup> A se vedea D. Stăniloae în dialog cu pr. Pinteau, întrebarea 1, *apud*. I. Chirilă, *Fragmentarium exegetic Filonian II. Nomothetică. Repere exegetice la Decalog*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2003, p. 7.

<sup>6</sup> I. Chirilă, *op. cit.*, pp. 7 și 8.

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 8.